

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 9 (22)

Суми – 2018

**SECTION 8
JUDICIARY; LAW ENFORCEMENT AGENCIES;
PROSECUTOR AND LEGAL OFFICE**

**СЕКЦІЯ 8
СУДОУСТРІЙ; ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ;
ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p72>

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СУДУ, ЯК ТЕНДЕНЦІЯ СУЧАСНОГО ПРАВА

*Малетов Дмитро Володимирович,
аспірант кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки юридичного факультету,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена розгляду питання судової спеціалізації. У статті з'ясовано етимологію слова «спеціалізація» та досліджено сутність поняття судової спеціалізації, її значення саме як базового принципу організації системи правосуддя. Прослідковано, що сучасна тенденція в сфері права, а зокрема в судочинстві до спеціалізації має незворотній характер. Встановлено, що з розвитком суспільства одночасно збільшується обсяг інформації й тому щоб встигати за інформаційною динамікою суспільних перетворень суддям потрібно спеціалізуватися у певній конкретній сфері.

У статті висвітлено такий базовий принцип організації судової системи як принцип судової спеціалізації, який закріплений в Конституції України та в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Опрацьовані думки вітчизняних вчених щодо судової спеціалізації. Визначено, що принцип судової спеціалізації залежить від розвитку правової системи країни, її традицій та економічної спроможності держави забезпечити впровадження цього принципу.

Проаналізовано позиції Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії), де підтверджується, що явище судової спеціалізації є поширеним серед судових органів країн-учасниць Європейського союзу. Венеціанська комісія у своїх Висновках наводить можливі позитивні наслідки впровадження судової спеціалізації, визначаючи що питання спеціалізації, це питання внутрішнього суверенітету держави.

Проаналізовано можливі позитивні риси судової спеціалізації. Проведена робота по формуванню власної точки зору автора на досліджуване питання.

Ключові слова: судова спеціалізація, спеціалізація суду, принцип спеціалізації.

Maletov D.V. Specialization of the court as a tendency of modern law. The article is devoted to the consideration of judicial specialization. The article analyzes the etymology of the word "specialization" and explores the essence of the notion of judicial specialization, its

significance as the basic principle of the organization of justice system. It has been observed that the current trend in the field of law, and especially in the legal process to specialization, is irreversible. It has been established that with the development of society at the same time the amount of information increases, and in order to be able to catch up with the information dynamics of social transformations, judges need to specialize in a certain specific field.

The article describes such a basic principle of organization of the judicial system as the principle of judicial specialization, which is enshrined in the Constitution of Ukraine and in the Law of Ukraine "On the Judiciary and Status of Judges".

Elaborated opinions of domestic scholars on judicial specialization. It is determined that the principle of judicial specialization depends on the development of the legal system of the country, its traditions and economic capacity of the state to ensure the implementation of this principle.

The position of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) is analyzed, which confirms that the phenomenon of judicial specialization is widespread among the judicial authorities of the European Union member states. The Venice Commission in its Conclusions suggests possible positive effects of the introduction of judicial specialization, determining that the issue of specialization is a matter of internal sovereignty of the state.

Possibilities of judicial specialization are analyzed. Work was carried out on the formation of the author's own point of view on the investigated issue.

Key words: judicial specialization, courts specialization, the principle of specialization.

Актуальність теми дослідження: З урахуванням світової тенденції ускладнення суспільних відносин та збільшення загального масиву інформації, судовій системі доводиться адаптуватися до сформованих сьогоденних реалій. Механізмом такого пристосування слугує судова спеціалізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням судової спеціалізації в юридичній науці займалися такі вітчизняні вчені, як: С.В. Глущенко, В.І. Татьков, І.М. Обрізко, В.І. Бобрик, О.О. Гаркуша, Л.М. Москвич, А.О. Селіванов, В.В. Сердюк, М.І. Сірий, Р.О. Куйбіда, І.Н. Сенякін та багато інших.

Мета даної статті полягає в дослідженні та аналізі сучасного стану явища судової спеціалізації та позитивних наслідків її запровадження.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, з розвитком науки та техніки, якого досягло людство, існує неймовірний масив інформації. Наявні підрахунки вчених, свідчать про те, що сучасна людина за тиждень отримує приблизно ж стільки інформації, скільки отримувала людина, яка жила в середньовіччі за все життя[1].

Тому не дивно що в 21 сторіччі є досить поширена тенденція до спеціалізації. Вона притаманна майже всім сферам суспільних відносин, які тією чи іншою мірою пов'язані з професійною діяльністю. Адже тільки вузькопрофільні спеціалісти можуть бути по-

справжньому професіональними у певній сфері питань.

Отже спеціалізація є певною природною адаптацією до сучасного інформаційно-розвинутого світу.

Звертаючись до етимології слова «спеціалізація», можемо спостерігати, що воно сягає корінням у давні часи та походить від латинських слів "species", що означає «вид», «різновид», або "specialis" — «особливий». [2]

Але значення, близьке до сучасного було сформовано порівняно нещодавно у французькій (spécialisation) та німецькій (Spezialisierung) мовах[3].

В сучасному значенні, спеціалізація – це поглиблене вивчення відносно вузького поля діяльності в рамках певної спеціальності, що забезпечує необхідний рівень кваліфікації фахівця, призначений для виконання деякої роботи[4].

З розвитком судової гілки влади та з ускладненням суспільних відносин, що були пов'язані зі здійсненням правосуддя, термін «спеціалізація» став актуальним і в судовій системі. В загальному розумінні він асоціювався з утворенням різногалузевої системи спеціалізованих судів.

Спеціалізовані судді та суди стають дедалі поширенішою тенденцією у всьому світі, що в значній мірі спричинено все більшим ускладненням законодавчої бази та зростаючими вимогами щодо швидшого та якіснішого здійснення правосуддя.

Окремі типи справ вимагають спеціальних підходів, знань та професійних навичок і тому повинні провадитися висококваліфікованими та обізнаними посадовими особами – спеціалізованими суддями.

Відповідно до чинного законодавства України, судова спеціалізація закріплена як принцип судоустрою в ст.125 Конституції України, де зазначено, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом[5] та в ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6].

В.І. Бобрик в своїх працях констатує, що спеціалізація судів, яка визначає їх юрисдикцію, та диференціація процесуального законодавства України є взаємозалежними та витікають одна з одної. Визначаючи спеціалізацію судової діяльності як невід’ємну ознаку сучасної судової влади, яка забезпечує якість правосуддя та є наслідком постійного ускладнення матеріально-правових відносин разом з диференціацією процесуальної форми. Бобрик В.І. передбачає її подальше поглиблення. Це означає, що теоретично в недалекому майбутньому в Україні можуть бути створені суди з податкових спорів, суди для малолітніх злочинців, сімейні суди тощо. Однак слід розуміти, що спеціалізація судової діяльності залишиться доцільною лише за умови збереження єдності системи судів, що також є визначальним принципом судоустрою. По суті спеціалізація судів створює диференціацію процесуальних форм, що в свою чергу породжує диференціацію процесуально-правового регулювання, яка може здійснюватись, як в рамках одного процесуального закону, так і в окремих процесуальних законах для кожного окремого виду судочинства [7].

Підтримуючи позицію, що спеціалізація суддів є позитивним явищем, О.О. Гаркуша, вважає, що законодавство є настільки динамічним та так швидко змінюється, що за існуючого навантаження судді, просто фізично не встигають у відведені терміни і належним чином опрацьовувати зміни та доповнення до всіх нормативних актів [8].

Обрізко І.М. у своїх працях погоджується з тим, що спеціалізація судової діяльності є різностороннім судовим принципом. Зазначаючи, що потенціал судової спеціалізації може і повинен бути реалізованим у сукупності та взаємодії з іншими принципами організації судової системи держави та дати відповідь на питання, які стосуються судоустрою, судочинства, організації діяльності суддів у

державі. На його думку, спеціалізація судової влади є таким принципом її побудови, організаційно-правовою формою реалізації якої виступає створення, з одного боку спеціалізованих судів, а, з другого, спеціалізованих колегій (палат, тощо) усередині самих судів [9].

Взагалі, спеціалізація судів та суддів є невідворотною та обов’язковою умовою підвищення якості судової діяльності, а головним критерієм спеціалізації, на думку Л.М. Москвича, є предмет спірних правовідносин і притаманна йому відповідна процесуальна процедура. Реалізація принципу судової спеціалізації є суто індивідуальною для кожної держави, оскільки є результатом її історичного розвитку, традицій, розвинутості правової системи і соціально-економічного стану суспільства [10].

Татьков В.І., у свою чергу, визначає принцип спеціалізації судових органів як системоутворюючий, фундаментальний та конституційний принцип організації судоустрою в Україні, який потрібно розглядати у поєднанні з принципами розподілу влади, верховенства права і принципу правової визначеності. Спеціалізація як принцип побудови судової системи означає, що конкретний суд як елемент цієї системи має компетентність розглядати і вирішувати судові справи, які походять із певного виду правовідносин [11].

Існування загальносвітової тенденції до спеціалізації повною мірою відображає розмаїття діяльності людини в тій чи іншій сфері та сприймає похідні особливості правового регулювання цієї діяльності з урахуванням специфіки конкретної країни.

Спеціалізація судів не може розглядатись як самоціль, вона повинна бути гарантією забезпечення належного та ефективного правосуддя і повинна впроваджуватись для модернізації вже відомих історії судочинства форм здійснення правосуддя [11].

Так, Глушенко С.В., в своїх працях досліджуючи судові принципи спеціалізації, зробила висновки про те, що предметна, або як її ще називають галузева спеціалізація формується на підставі галузевої диференціації законодавства, в результаті чого відокремлюються певні спектри суспільних відносин.

На цій основі з урахуванням концепції єдності судової юрисдикції Глушенко С.В. стверджує, що спеціалізація у сфері правосуддя може реалізовуватись з дотриманням таких критеріїв:

- 1) галузевого, на підставі якого формуються певні структури судів;
- 2) суб'єктного, відповідно до якого утворюються суди, основою компетенції яких є здійснення правосуддя щодо чітко визначеного суб'єкта правовідносин;
- 3) спеціалізація суддів у межах одного суду, що дозволяє або визначати конкретних суддів для вирішення визначених категорій справ, або формувати судові підрозділи (палати, колегії, сенати, склади), компетентні розглядати тільки певні категорії судових справ; змішаного, згідно з яким застосовуються два чи більше критерії або використовуються всі [12].

Можливість заснування судових ланок з конкретною компетенцією в певних галузях матеріального права є організаційним вираженням принципу судової спеціалізації. Реалізація принципу спеціалізації вирішує завдання організаційного наповнення судової системи шляхом утворення окремих підсистем спеціалізованих судів. Виходячи з цього, сутність принципу полягає у можливості створення певної підсистеми судових органів, уповноважених вирішувати справи визначених категорій. Які це будуть судові підсистеми, залежить від суспільного запиту, політичної волі законодавчої гілки влади та наявного економічного ресурсу держави.

Отже принцип спеціалізації узагальнено може бути представлений у створенні та функціонуванні:

- 1) відносно автономних спеціалізованих систем судових органів (Україна, Німеччина);
- 2) окремих судів які є складовою загальної юрисдикції (Італія, Польща);
- 3) тільки спеціалізованих судів адміністративної юстиції (Латвія, Литва);
- 4) недержавних інституційних утворень з урегулювання спорів у конкретних сферах правових відносин (Франція, Велика Британія) [13].

Враховуючи те, що спеціалізація є всеосяжною світовою тенденцією, зарубіжні вчені у своїх дослідженнях також приділили увагу цьому питанню, зазначаючи швидкі темпи зростання фаху серед спеціалізованих суддів. Також зарубіжними дослідниками було виявлено, що спеціалізація суддів у окремій галузі права окрім автоматичного зростання компетентності суддів, підвищує їх вмотивованість та відповідальність підвищуючи продуктивність діяльності суддів у розвитку цієї певної галузі права [14].

В контексті Висновку Консультативної ради європейських суддів №15 (2012),

«спеціалізованим суддею» є суддя, який працює з обмеженою сферою права (наприклад, кримінальне право, сімейне право, економічне та фінансове право, право інтелектуальної власності, конкурентне право) або розглядає справи, які стосуються окремих ситуацій, які виникають в особливих сферах (наприклад, пов'язані з соціальним, економічним, сімейним правом). В цьому ж Висновку №15 (2012) також зазначається, що спеціалізовані суди та судді є звичайним явищем в країнах-учасницях Європейського союзу. Така спеціалізація не нова, і за час свого існування навіть набула певної варіативності, що виявляється через заснування спеціалізованих палат у вже існуючих судах або створення окремих спеціалізованих судів. Така тенденція вже давно розповсюдилась по всій Європі [15].

Венеціанська комісія разом з Директоратом з Прав Людини у своєму спільному Висновку № 801 CDL-AD(2015)007 щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» тільки підтверджує позиції що були описані вище і зазначає, що повторює позицію що питання судової спеціалізації - це питання політичного вибору органів влади, яким видніше, яка система найкраще підходить до обставин країни, наголошуючи тільки на тому що цей вибір спеціалізації не повинен обмежувати права людини у доступі до правосуддя [16].

Венеціанська комісія виділяє такі потенційні позитивні наслідки спеціалізації як:

- спеціальні знання в конкретній правовій сфері поліпшує якість рішень, які приймаються суддею;
- спеціалізований суддя автоматично стає більш компетентним в конкретних сферах діяльності, що безсуперечно посилює авторитет суду;
- зосередження справ окремої тематики в певному спеціалізованому суді повинно сприяти єдності в судових рішеннях і, як наслідок, може запровадити юридичну однозначність;
- спеціалізація може допомогти суддям шляхом неодноразового розгляду схожих справ підійти до кращого розуміння реалій, що пов'язані із виникненням справ, на технічному, соціальному або економічному рівнях, і як результат, визначити найбільш сприятливе рішення, що підходить саме до цих реалій;
- спеціалізований суддя, який володіє професійними знаннями в іншій сфері суспільної діяльності, буде здійснювати правосуддя більш різнобічно;
- спеціалізація за рахунок збільшення компетентності в означеній сфері права може сприяти покращенню ефективності та

оперативності судового розгляду, що є важливим зважаючи на постійно зростаючу кількість судових справ[15]

Перед країнами, які нещодавно приєдналися чи мають намір увійти до Ради Європи або Європейського Союзу, постає актуальне завдання реалізації принципу спеціалізації у побудові судової системи у відповідності міжнародним стандартам. В літературі з цього питання зазначається, що конкретні форми реалізації принципу спеціалізації є індивідуальними для кожної держави, оскільки зумовлені історичним розвитком, сформованими традиціями, рівнем правової системи і соціально-економічним станом суспільства. Взагалі, прийнято вважати, що створення окремої системи спеціалізованих судів є здебільшого результатом політичної доцільності та економічної спроможності створити і утримувати ще одну складову системи [10].

Аналіз наведених вище позицій науковців дає змогу об'єктивно підійти до висловлених ними суджень та сформулювати на основі детального розгляду даних думок власну наукову

позицію щодо впливу принципу спеціалізації на судову систему. Отже при раціональному застосуванні на практиці судова спеціалізація має наступні позитивні наслідки:

- 1) здійснення правосуддя стає більш професійним, ефективним та оперативним;
- 2) судова система стає максимально пристосована до сучасних вимог динамічно змінних суспільних відносин;
- 3) правосуддя сконцентроване у певній правовій сфері розвиває її;
- 4) судова спеціалізація диференціює навантаження на інші судові органи.

Підсумовуючи опрацьований матеріал, можемо зазначити, що судова спеціалізація має на меті організаційне виділення певної нової, конкретно направленої на певну сферу права, складової судової системи (органу, підсистеми, палати).

Українська судова система поступово переймає міжнародний досвід, щодо відповідності світовим тенденціям спеціалізації, і в майбутньому ми можемо побачити створення нових судових ланок чи підсистем, але з урахуванням вітчизняних особливостей.

Література:

1. Омеляненко, В.А. Вплив "інформаційного вибуху" та цифрового розриву на світову економіку [Текст] / В.А. Омеляненко, В.О. Резніченко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р.: у 2-х т. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко, О.В. Люльова. - Суми : СумДУ, 2014. - Т.2. - С. 115-116.
2. Философский энциклопедический словарь/ Ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 576 с. — (Библиотека словарей "ИНФРА-М"). — ISBN 5-86225-403-X]
3. Крысин Л.П. Толковый словарь иностранных слов.: Рус. яз., 3-е изд., доп. - М.: Рус. яз., 2005. - 1210 с..
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1364 с.)
5. Конституція України Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, Редакція від 30.09.2016
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» Верховна Рада України від 02.06.2016 № 1402-VIII Редакція від 15.12.2017 Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
7. Бобрик В. І. Спеціалізація судів та диференціація процесуального законодавства: проблеми оптимізації цивілістичного правосуддя / В. І. Бобрик // Юридична наука. - 2015. - № 3. - С. 7-13. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_3_3
8. Гаркуша О.О. Спеціалізація судової діяльності як фактор оптимального функціонування судової влади / О. О. Гаркуша // Адвокат. - 2009. - № 2. - С. 4-7. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_2_1].
9. Обрізко І.М. Поняття та зміст спеціалізації судів як принципу організації судової влади / І.М. Обрізко // Соціологія права. — 2011. — № 2. — Бібліогр.: 28 назв. — укр [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39597>

10. Москвич Л. М. Питання оптимізації функціонування судової системи // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11. – С. 40-43.
11. Татьков В. Принцип спеціалізації як критерій у розмежуванні судових юрисдикцій / В. Татьков // Вісник Національної академії правових наук України. - 2013. - № 2. - С. 185-192 . - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_2_24.
12. Глущенко С.В., «Вищі Спеціалізовані суди в системі судової влади України» Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Харків – 2015, Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Glushenko/d_Glushenko.pdf
13. Глущенко С. В. Принципи спеціалізації та інстанційності в діяльності Вищого спеціалізованого суду / С. В. Глущенко // Часопис Академії адвокатури України. - 2014. - № 1. - С. 13-17. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2014_1_4.
14. Baum L. Probing the effects of judicial specialization [Electronic resource] / Lawrence Baum. – Access mode : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>.
15. Висновок №15 від 5-6 листопада 2012 року Консультативної Ради європейських суддів стосовно спеціалізації суддів прийнятий на 13-ому пленарному засіданні [Електронний ресурс].– Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?>.
16. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) Спільний висновок Венеціанської комісії і Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права ради Європи(ГДІ) Щодо Закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до Закону «Про вищу раду юстиції» України CDL-AD(2015)007 Висновок № 801 / 2015 м. Страсбург, 23 березня 2015 року.